

UDK 339.92(497-15)
339.923:061.1EU
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1184, стр. 93–115
Прегледни научни рад
Примљен: 25. 1. 2022.
Прихваћен: 20. 2. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1184.4
CC BY-SA 4.0

Сава МИТРОВИЋ¹

Економске интеграције на Западном Балкану – припрема за чланство у ЕУ или замена за чланство?²

САЖЕТАК

У раду се анализирају иницијативе економског карактера покренуте у региону Западног Балкана. ЦЕФТА 2006, као једина трговинска иницијатава успостављена на стабилној, уговорној основи, представљена је као темељ регионалних трговинских односа, али је и указано на све слабости и проблеме у функционисању ове организације. Аутор даље приказује развој, изазове и перспективе других економско-трговинских аранжмана, како оних иницираних у оквиру Берлинског процеса (Регионално економско подручје и Заједничко регионално тржиште), али и од стране самих лидера Западног Балкана („Мали Шенген”/„Отворени Балкан”). Основно истраживачко питање на које рад одговора јесте – да ли су поменуте регионалне иницијативе компатибилне са процесом приступања ових држава Европској унији? Централна теза коју аутор заступа јесте да ниједна од ових иницијатива није креирана са намером замене чланства у ЕУ, које остаје примарни спољнополитички циљ свих актера са Западног Балкана, те да свака од њих може

¹ Сава Митровић, млађи истраживач, Центар за европске политике, Београд, e-mail: sava.mitrovic@cep.org.rs

² Погледи изнети у раду одражавају лични став аутора, а не нужно и став Центра за европске политике.

представљати добру припрему региона за изазове учешћа на унутрашњем тржишту ЕУ, али и бити подстицај за спровођење неких од кључних реформи у оквиру приступног процеса.

Кључне речи: Западни Балкан, Европска унија, ЦЕФТА, Берлински процес, Регионално економско подручје, Заједничко регионално тржиште, Мали Шенген, Отворени Балкан, регионалне иницијативе, процес приступања, чланство

Уводне напомене

Када је на развалинама некадашњег социјалистичког лагера талас „новог регионализма“ почео да заплъускује Централну и Источну Европу, регион који ће касније бити назван Западни Балкан нашао се у сенци оружаних сукоба. Иако су обриси регионалне сарадње постојали на овом простору и пре отпочињања ратова, значајније иницијативе, али и објективни услови да се сарадња на Балкану успостави, формираће се тек након мировних споразума у Дејтону и Куманову, односно демократских промена у Савезној Републици Југославији 2000. године. Регионална сарадња на Западном Балкану, а повремено и у ширем региону Југоисточне Европе, интензивно је подстицана од стране Европске уније од завршетка оружаних сукоба на овом простору, са мање или више успеха.

Паралелно са инаугурисањем концепта Западног Балкана, Европска унија је покренула Процес стабилизације и придруживања за државе региона, с циљем унапређења економских и трговинских односа између њих, изградње институција, развоја демократије и цивилног друштва, те стварања неопходних услова за стабилизацију Западног Балкана и његово придруживање Унији.³ Од момента покретања Процеса стабилизације и придруживања све до данас, ЕУ је снажно подржавала и подстицала регионалну сарадњу на Западном Балкану, представљајући је истовремено и као неопходан услов за наставак процеса европских интеграција, али и као припрему региона за његово пуноправно чланство у ЕУ. Ипак, и поред више од две деценије снажног промовисања западнобалканског идентитета и регионалне сарадње, овај идентитет је далеко од укореењеног, док се

³ Тања Мишчевић, *Придруживање Европској унији*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 152.

сарадња пре посматра као нужност у процесу европских интеграција а не као резултат искрених жеља и објективних потреба ових држава.⁴

У овом раду истраживачки фокус стављен је на регионалне организације и иницијативе економског карактера. Рад настоји да одговори на питање – да ли економске интеграције Западног Балкана заиста представљају корак у процесу придруживања и приступања ових држава Европској унији, или су заправо алтернатива чланству којима се ствара нека врста балканске економске (а потенцијално и политичке) уније? Анализа се, поред ЦЕФТА 2006, односи на економске иницијативе покренуте у оквиру Берлинског процеса (Регионално економско подручје и Заједничко регионално тржиште), као и иницијативу колоквијално названу „Мали Шенген“, а однедавно званично „Отворени Балкан“. Представљена је перспектива сваке од ових иницијатива, али и приказани изазови са којима се оне суочавају или би тек могле да се суоче.

Под појмом регионалне економске интеграције у литератури се најчешће означавају процеси унапређења привредне и трговинске сарадње у одређеном региону, засновани на одговарајућим вишестраним споразумима.⁵ Ипак, у овом раду економске интеграције на Западном Балкану посматране су у најширем смислу, као сви видови либерализације кретања роба, услуга, фактора производње и инвестиционих токова у региону, без нужности њиховог заснивања на правно обавезујућем међународном уговору. Полазећи од уобичајене теоријске класификације нивоа економске интеграције (зона слободне трговине, царинска унија, заједничко тржиште, економска унија), рад нуди и квалитативну оцену нових регионалних иницијатива. Док зона слободне трговине подразумева да свака од чланица интеграције задржава аутономију у вођењу спољне трговине, остали виши нивои интегрисања значили би успостављање јединствене царинске територије и увођење заједничке царинске тарифе према трећим земљама, од чега је Западни Балкан ипак далеко у овом тренутку.

⁴ Драган Ђукановић и Марко Дашић, „Моделирање регионалне сарадње на Балкану након 1999. године: европска искуства и њихова примена“, *Међународни проблеми*, Vol. LXXIII, No. 4, 2021, стр. 617–636.

⁵ Предраг Бјелић, *Међународна трговина*, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2011, стр. 354.

ЦЕФТА 2006 – основа трговинских односа у региону

Споразум о слободној трговини у Централној Европи (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA*) иницијално је склопљен између три земље некадашњег Источног блока, Пољске, Мађарске и Чехословачке, 21. децембра 1992. године у Кракову. Чланство ЦЕФТА се ширило и на државе Југоисточне Европе, па су у периоду од 1996. до 2006. године њему редом приступале Словенија, Румунија, Бугарска, Хрватска и Македонија. Међутим, услед проширења Европске уније 2004. године већина држава напустила је ЦЕФТА, а извесно приступање Румуније и Бугарске ЕУ 2007. године претило је да обесмисли постојање ЦЕФТА. Тада су се појавиле иницијативе да се иницијални Споразум о слободној трговини у Централној Европи реформише и унапреди, тако да у његово чланство буду укључене преостале државе Западног Балкана чији су трговински односи до тог момента били регулисани мрежом билатералних споразума о слободној трговини. Оцене прве ЦЕФТА, као једне од најуспешнијих организација слободне трговине која је умногостручила трговинску размену њених чланица и припремила их за чланство у ЕУ⁶, представљале су је као добар модел и за државе Западног Балкана на њиховом путу ка ЕУ.

Споразум о изменама и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи – ЦЕФТА 2006, под покривитељством Пакта за стабилност у Југоисточној Европи, а уз подршку Европске комисије, 19. децембра 2006. године потписале су Бугарска, Румунија, Хрватска (које су каснијим приступањем ЕУ напустиле ЦЕФТА), Албанија, БиХ, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Србија, као и УНМИК у име Косова*.⁷ Њиме су 32 билатерална споразума замењена једним мултилатералним споразумом који представља унапређену и модернизовану верзију претходног ЦЕФТА споразума и који до данас чини окосницу трговинских односа у региону.

ЦЕФТА 2006 представља регионалну трговинску организацију привременог карактера, тј. замишљена је као прелазно решење док

⁶ Душко Лопандић и Јасминка Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010, стр. 115–116.

⁷ Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

ове државе не постану пуноправне чланице Европске уније и њеног јединственог тржишта. Снажна веза коју ЦЕФТА успоставља са Европском унијом видљива је већ из преамбуле Споразума у којој је наглашено да је „циљ страна да приступе Европској унији“, те да је улога ЦЕФТА да „побољша припремљеност страна за чланство у ЕУ“.⁸ Одредбе ЦЕФТА 2006 у бројним областима директно референцирају на чланове оснивачких уговора ЕУ (нпр. у питањима конкуренције, државне помоћи, јавних набавки и сл.) што води усклађивању прописа у државама региона са правним тековинама Уније, те се може сматрати припремом региона за улазак у ЕУ.⁹ И други аутори сматрају како ЦЕФТА 2006 представља одличну вежбу за будуће учешће на јединственом тржишту ЕУ које ће убрзати приступање ових држава Унији,¹⁰ односно да се кроз ЦЕФТА обезбеђује развој региона и стварају предуслови за његово прикључење Унији.¹¹

ЦЕФТА 2006 представља далеко свеобухватнији и амбициознији аранжман од своје претходнице из 1992. године, с обзиром на то да осим либерализације трговине индустријским производима, обухвата и трговину пољопривредним производима, трговину услугама, инвестиције, правила конкуренције, јавне набавке, као и заштиту интелектуалне својине.¹² Иако оба споразума успостављају исти ниво економске интеграције, тј. зону слободне трговине, одредбама ЦЕФТА 2006 успоставља се далеко либералнији трговински режим у којем су заштитне мере сведене на минимум и

⁸ „Закон о потврђивању Споразума о измени и приступању Споразуму о слободној трговини у Централној Европи – ЦЕФТА 2006“, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 88/2007.

⁹ Душко Лопандић и Јасминка Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, *op. cit.*, стр. 121.

¹⁰ Мина Зиројевић Фатић, Сања Јелисавец Трошић и Дејан Гајић, „Регионалне интеграције на простору ЈИЕ са посебним освртом на ЦЕФТА споразум“, у: Маријана Дукић Мијатовић (ур.), *Савремене тенденције у развоју правних система држава у региону*, Универзитет Привредна академија Нови Сад – Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012, стр. 260–273.

¹¹ Снежана Поповчић-Аврић и Маријана Видас-Бубања, *Међународна економија*, Завод за уџбенике и ФЕФА, Београд, 2009, стр. 206–207.

¹² Душко Лопандић и Јасминка Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, *op. cit.*, стр. 119.

који предвиђа и арбитражу као механизам за решавање спорова.¹³ Такође, ЦЕФТА 2006 уводи могућност тзв. регионалне кумулације којом је омогућено да се више производних фаза обавља у земљама потписницама, након чега би производ могао бити извезен у ЕУ под режимом бесцаринског увоза.¹⁴ Поред тога, у оквиру овог трговинског аранжмана од 2019. године уведен је и институт пуне кумулације порекла.¹⁵ Код овог типа кумулације испуњеност захтева правила порекла посматра се на нивоу читаве зоне слободне трговине, чиме се креира јединствено подручје за утврђивање порекла и омогућује да се тргује већим бројем производа под преференцијалним условима.¹⁶

Свеукупно, очекивало се да ЦЕФТА 2006 створи стабилно економско окружење и добру пословну климу у региону чинећи га атрактивнијим, како за узајамна улагања тако и за стране директне инвестиције. Међутим, у пракси су се показали и многи недостаци овог трговинског споразума. Бројне нецаринске баријере административне и техничке природе, попут сложених процедура на граничним прелазима, неусклађености рада царинских и инспекцијских служби, међусобног непризнавања сертификата о квалитету и пореклу робе, али и различитих видова криминала и корупције, оптерећују трговинске односе у региону.¹⁷ Тако, на пример, Северна Македонија нецаринским мерама покушава да смањи увоз брашна из Србије, а слично путем акциза чини и Босна и

¹³ Ibid., стр. 118–119.

¹⁴ Стеван Рапаић, *Економски интерплеј – економски аспект повезаности земаља Западног Балкана: Мали Шенген као могући вид нове регионалне интеграције*, Центар за примењене европске студије, <http://media1.wbinterplay.cpes.org.rs/2020/12/Stevan-Rapaic-Ekonomski-interplej.pdf>, 14/2/2022, стр. 22.

¹⁵ За више детаља погледати: German Cooperation, *Guidelines on unified implementation of Full cumulation and Duty Drawback among CEFTA Parties*, https://www.giz.de/en/downloads_els/ORF%20Foreign%20Trade%20%E2%80%93%20Guidelines%20on%20unified%20implementation%20of%20Full%20cumulation%20and%20Duty%20Drawback%20among%20CEFTA%20Parties.pdf, 14/2/2022.

¹⁶ Предраг Бјелић, „Правила о пореклу робе као нова граница спољно-трговинске либерализације”, *Ревиија Копаоничке школе природног права*, Vol. I, No. 1, 2019, стр. 295–307.

¹⁷ Стеван Рапаић, „‘Мали Шенген’ као могућност нове регионалне економске интеграције”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, No. 3, 2020, стр. 566–594.

Херцеговина када су српски произвођачи пива у питању.¹⁸ Ипак, ако би се за ове и сличне мере могло рећи да представљају сиву зону која не доводи у питање опстанак ЦЕФТА, увођење такси од 100% на робу из Србије и БиХ, од стране власти у Приштини, у периоду од готово годину и по дана држало је ову организацију практично у стању потпуне блокираности и демонстрирало сву неефикасност њеног система за решавање спорова. Ови и слични проблеми, удружени са стагнацијом региона на европском путу, али и општим ставом да ЦЕФТА 2006 није дала очекиване економске резултате,¹⁹ подстакли су државе региона да предложе нове видове економске интеграције.

Регионално економско подручје – продубљивање постојећих аранжмана

Уочи самита Берлинског процеса у Трсту, шест премијера са Западног Балкана окупиле се у Сарајеву у марту 2017. године. Том приликом усвојили су Заједничко саопштење у којем се, поред поновљене посвећености европским интеграцијама, истиче неопходност регионалних економских интеграција, а Савет за регионалну сарадњу позива да изради иницијативу о слободном протоку роба, услуга, капитала и квалификоване радне снаге у региону, те заједничком приступу дигиталном развоју.²⁰ Ова иницијатива западнобалканске шесторке поздрављена је на самиту Берлинског процеса, одржаном у Трсту у јулу исте године, а у Завршној декларацији са Самита по први пут је формулисан концепт Регионалног економског подручја (*Regional Economic Area*).

Регионално економско подручје требало би да буде засновано на правилима и начелима ЦЕФТА и ЕУ и усклађено са Споразумима о стабилизацији и придруживању које је свака од земаља региона потписала са ЕУ, те да омогући постепено повећање слободног кретања робе, услуга, инвестиција и квалификованих радника.²¹ У

¹⁸ Ibid., стр. 567.

¹⁹ Gazmend Qorraj, "Towards European Union or Regional Economic Area: Western Balkans at Crossroads", *Our Economy*, Vol. 64, No. 1, 2018, pp. 11–17.

²⁰ ЕУ у Србији, *Заједничко саопштење са састанка премијера Западног Балкана*, <https://europa.rs/zajednicko-saopstenje-sa-sastanka-premijera-zapadnog-balkana/>, 15/1/2022.

²¹ ЕУ у Србији, *Завршна декларација Самита о Западном Балкану 2017*, <https://europa.rs/zavrсна-deklaracija-samita-o-zapadnom-balkanu-2017/>, 15/1/2022.

Декларацији се истиче да ће Регионално економско подручје допринети реализацији великих неискоришћених потенцијала региона стварањем бољих и одрживијих економских прилика и већим привлачењем страних директних инвестиција, а што ће увећати запосленост и свеукупни просперитет региона.²² Изричито је наглашено да успостављање Регионалног економског подручја није алтернатива чланству у ЕУ, већ процес који ће „ојачати капацитете западнобалканских економија да испуне економске критеријуме за приступање ЕУ и спроведу њене правне тековине на регионалном нивоу пре приступања ЕУ“.²³

На Самиту у Трсту усвојен је Вишегодишњи акциони план за Регионално економско подручје, који се односи на области трговине, инвестиција, мобилности и дигиталне економије.²⁴ Истовремено, Вишегодишњи акциони план отвара простор и за хармонизацију политика држава Западног Балкана са политикама ЕУ у тим областима, а постојеће регионалне структуре, пре свих Савет за регионалну сарадњу и ЦЕФТА, задужене су за имплементацију овог плана.²⁵ Стога, читав пројекат Регионалног економског подручја можемо сматрати покушајем продубљивања и надградње постојећих економских аранжмана у региону, којим се државе региона подстичу на неопходне реформе, уз њихово јасно и недвосмислено задржавање на европском путу.

Као што то Ђукановић и Ђорђевић исправно примећују, иако је изворно иницијатива за успостављање Регионалног економског подручја дошла од самих лидера Западног Балкана, она ће своју тежину и афирмацију добити тек након самита Берлинског процеса у Трсту.²⁶ Ипак, иако се чини као нужни предуслов, међународна подршка није увек и гарант успеха регионалних иницијатива.

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Министарство спољних послова Републике Србије, *Регионалне иницијативе*, <https://www.mfa.rs/spoljna-politika/eu-integracije/regionalne-inicijative>, 15/1/2022.

²⁵ Јелица Минић, „Регионални механизми у процесу проширења ЕУ на Западни Балкан“, *Спољнополитичке свеске*, No. 1, 2019, стр. 25–30.

²⁶ Драган Ђукановић и Бранислав Ђорђевић, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе“, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, No. 3, 2020, стр. 595–618.

Велики број нерешених билатералних спорова, али и препрека административно-техничког карактера, онемогућили су пуну реализацију Вишегодишњег акционог плана. Примера ради, из Приштине су се могли чути гласови како Косово* не жели да буде део трговинског блока којим доминира Србија, а Регионално економско подручје називано је и новом Југославијом,²⁷ што је став који ће Приштина и у будућности често понављати у контексту других регионалних иницијатива. Такође, чињеница да ниједна од земаља региона нема потпуно функционалну тржишну економију, нити довољно ефикасну јавну управу, као и да се свака од њих налази у различитим фазама у процесу приступања ЕУ, оптерећују реализацију договорених активности.²⁸

Професор економије из Приштине, Газменд Коррај (*Gazmend Qorraj*), понудио је два могућа сценарија када је будућност Регионалног економског подручја у питању. Према оптимистичном сценарију ова иницијатива ће представљати оквир и подстицај за убрзавање реформи, достизање европских стандарда, економску конвергенцију региона и његово брже приступање Европској унији.²⁹ С друге стране, песимистичан сценарио подразумева да би препуштање координације и подршке реформама Савету за регионалну сарадњу и другим регионалним иницијативама њих додатно успорило, те би Регионално економско подручје постало замена за европске интеграције.³⁰ У сваком случају, пракса није до краја потврдила исправност ни једног ни другог сценарија. Тако је, на пример, значајан успех постигнут реализацијом споразума којим је од јула 2021. укинут роминг у региону Западног Балкана,³¹ чиме су створени предуслови

²⁷ Balkans Policy Research Group, *Регионална сарадња на Западном Балкану: Компаративна анализа Регионалног економског подручја, Мини-Шенгена и Заједничког регионалног тржишта*, 2021, https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/02/Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu_KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRU_%C4%8CJA-%E2%80%99EMINI-%C5%A0ENGENA%E2%80%99C-I-ZAJEDNI%C4%8CKOG-REGIONALNOG-TR%C5%BDI%C5%A0TA_WEB-1.pdf, 15/1/2022, стр. 16.

²⁸ Ibid., стр. 20.

²⁹ Gazmend Qorraj, "Towards European Union or Regional Economic Area: Western Balkans at Crossroads", *Our Economy*, op. cit., p. 15.

³⁰ Ibid.

³¹ РТС, *Укинут роминг на Западном Балкану, ниже цене у Грчкој*, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4426860/ukinut-roming-zapadni-balkan.html>, 15/1/2022.

за његову пуну интеграцију у европско дигитално тржиште. Међутим, у многим другим питањима као што је, између осталог, најављено узајамно признавање професионалних квалификација, ова иницијатива није доживела пуну материјализацију, а свакако је тешко рећи да је процес европских интеграција региона иоле убрзан захваљујући овој иницијативи.

Од Малог Шенгена до Отвореног Балкана – Западни Балкан у више брзина

Паралелно са имплементацијом мера предвиђених Вишегодишњим акционим планом за Регионално економско подручје, 10. октобра 2019. у Новом Саду, лидери Србије, Албаније и Северне Македоније организовали су састанак на којем су најавили формирање „Малог Шенгена“, с циљем да до краја 2021. године на Западном Балкану буде успостављена слобода кретања роба, услуга, капитала и људи. Том приликом је наглашена компатибилност ове иницијативе са европским путем земаља Западног Балкана, али и истакнуто да ове државе не претендују на било какав ексклузивитет, те да позивају и преостале актере да се придруже иницијативи.³² У Заједничкој декларацији са новосадског састанка, тројица лидера су ову иницијативу окарактерисали и као својеврсно продубљивање Регионалног економског подручја, а референцирањем на закључке са Солунског самита из 2003. и самита Берлинског процеса у Трсту из 2017. године, као и позивањем на Стратегију ЕУ о проширењу на Западни Балкан, настојало се недвосмислено истаћи како „Мали Шенген“ није замена за чланство у ЕУ.³³ Том приликом „Мали Шенген“ је упоређен са иницијативама попут Бенелукса и Нордијске сарадње, регионалним иницијативама које су претходиле пуној интеграцији ових држава у Европску унију.³⁴ Порука подршке убрзо је стигла од амбасадора САД у Немачкој и специјалног изасланика за Западни Балкан, Ричарда Гренела (*Richard Grenell*), који је подвукао

³² Радио Слободна Европа, Вучић, Заев и Рама потписали декларацију о слободном протоку робе и људи, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>, 15/1/2022.

³³ Драган Ђукановић и Бранислав Ђорђевић, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе“, *op. cit.*, стр. 602–603.

³⁴ *Ibid.*, стр. 603.

да ће успешност ове иницијативе зависити од укључености свих актера, укључујући и Косово*.³⁵

Убрзо након овога, сличан састанак је одржан и у Охриду, али овога пута у атмосфери одлуке Европске уније да не отвори приступне преговоре са Северном Македонијом и Албанијом.³⁶ Састанку су, поред албанског и македонског премијера, односно председника Србије, присуствовали и председавајући Савета министара БиХ, као и министарка економије Црне Горе, упркос претходном ставу Подгорице да је „Мали Шенген“ беспотребно трошење енергије за Црну Гору, те да се она не жели поново враћати у своје балканско окружење, већ убрзати пут ка чланству у ЕУ.³⁷ Ипак, Приштина је остала при свом ставу да она, како је Хашим Тачи (*Hashim Thaçi*) истакао, ни у каквим околностима не жели да замени евроатлантску перспективу било каквом регионалном иницијативом, као и да је „Мали Шенген“ бесмислен све док Србија и БиХ не признају независност Косова*.³⁸ Овим је Приштина, годину дана након увођења такси на робу из Србије и БиХ, наставила са својим некооперативним понашањем када је у питању економска сарадња на Западном Балкану. Њен формални пристанак да буде део „Малог Шенгена“, на шта се обавезала потписивањем тзв. Вашингтонског споразума у Белој кући, у пракси, испоставиће се, није довео ни до какве промене с обзиром на то да Приштина и даље одбија да учествује на састанцима ове иницијативе.

У Завршној изјави са охридског састанка, као одговор на у Новом Саду идентификоване економске и друге проблеме у региону, попут бројних бирократских препрека у трговини, предугачког чекања камиона на границама, али и прекограничног организованог

³⁵ U.S. Embassy & Consulates in Germany, *Statement on Western Balkans Mini-Schengen*, <https://de.usembassy.gov/statement-on-western-balkans-mini-schengen-2/>, 15/1/2022.

³⁶ Дојче Веле, *Париз блокирао Северну Македонију и Албанију*, https://www.dw.com/sr/pariz-slobokirao-albaniju-i-severnu-makedoniju/a-50851972?maca=serbian_all-2277-rdf, 15/1/2022.

³⁷ Радио Слободна Европа, *‘Мали Шенген’ за Црну Гору ‘трошење енергије’*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-procjenjuje-rizik-od-malog-C5%A1engena-/30264704.html>, 15/1/2022.

³⁸ Радио Слободна Европа, *Са Охрида позив свима да се прикључе ‘Малом Шенгену’*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rama-zaev-vucic-ohrid-mini-schengen/30262681.html>, 15/1/2022.

криминала, предвиђене су конкретне мере за њихово решавање. Предвиђено је узајамно признавање докумената о робама, наглашена потреба поједностављења царинских процедура и смањења докумената, као и увођење двадесетчетворочасовног функционисања граничних контрола и *e-commerce* услуга.³⁹ У контексту слободног кретања људи и радне снаге, њихова мобилност би требало да буде обезбеђена дозволом преласка границе само уз личну карту, али и успостављањем истоветних услова за запошљавање кроз међусобно признавање професионалних квалификација и обезбеђивање пуног социјалног осигурања за грађане ових земаља.⁴⁰ У Охриду је, такође, наглашен значај прекограничне безбедносне сарадње у циљу спречавања организованог криминала и борбе против тероризма, а истакнута је и важност полицијске сарадње у контексту миграција и ванредних ситуација.⁴¹

Након Охрида, тројица лидера, овога пута у присуству председника Црне Горе али и без представника БиХ и Косова*, разговоре о „Малом Шенгену“ наставили су у престоници Албаније, 21. децембра 2019. године. На овом састанку дошло је до својеврсне рекапитулације претходних договора и сумирања постигнутог. Успостављање система „све на једном месту“, беспапирног пословања, дигитализација и увођење електронских сертификата за плаћање, давање гаранција страним инвеститорима, као и закључење билатералних инвестиционих уговора између земаља Западног Балкана, неке су од кључних ствари договорених или још једном наглашених у Тирани.⁴² Након три месеца интензивних активности на разради иницијативе „Мали Шенген“, пандемија вируса корона је успорила њен развој, па осим видео састанка на којем су тројица лидера изразила међусобну солидарност у борби против пандемије Ковид-19 и потврдила посвећеност већ уговореним принципима, на нове конкретније договоре сачекаће се до лета 2021. године.⁴³

³⁹ Драган Ђукановић и Бранислав Ђорђевић, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе“, *op. cit.*, стр. 605.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*, стр. 606.

⁴² *Ibid.*, стр. 607.

⁴³ European Western Balkans, Вучић, Рама и Заев одржали састанак о ‘Малом Шенгену’, <https://europeanwesternbalkans.rs/vucic-rama-zaev-odrzali-sastanak-o-malom-sengenu/>, 15/1/2022.

Премијери Албаније и Северне Македоније и председник Србије, заједно са представницима пословне заједнице из региона, састали су се 29. јула 2021. године на Форуму за регионалну економску сарадњу у Скопљу, на којем је одлучено да ће иницијатива која је до тада колоквијално називана „Мали Шеген“ убудуће носити назив „Отворени Балкан“.⁴⁴ Том приликом, лидери трију земаља потписали су два Меморандума о разумевању који се тичу слободног кретања робе и приступа тржишту рада, као и Споразум о сарадњи у заштити од катастрофа на Западном Балкану.⁴⁵ Заједничка изјава тројица лидера подвукла је да је крајњи циљ иницијативе једноставан – јединствено тржиште без граница – али и наглашено да ове државе остају посвећене европским интеграцијама и иницијативама покренутим у оквиру Берлинског процеса.⁴⁶ У том контексту, истакнут је значај Зелене агенде за Западни Балкан усвојене на Софијском самиту, али и Заједничког регионалног тржишта, за које се наводи да је изграђено на истим принципима и визији као и „Отворени Балкан“, те се још једном позивају сви други западнобалкански актери да приступе овој иницијативи.

Упркос томе што су слични позиви уследили и на наредним састанцима одржаним у новембру у Београду, односно у децембру у Тирани, „Отворени Балкан“ је остао ограничен на три државе Западног Балкана, што је утицало и на међународну подршку овој иницијативи која је од почетка била условљена њеном инклузивношћу.⁴⁷ Последњи састанак лидера носилаца идеје „Отвореног Балкана“, Александра Вучића, Едија Раме и Зорана Заева, одржан је 21. децембра у Тирани.⁴⁸ На овом састанку, постигнути су

⁴⁴ Радио Слободна Европа, 'Мини-Шенген' променио име у 'Open Balkan', <https://www.slobodnaevropa.org/a/skoplje-balkan-mini-sengen/31383711.html>, 15/1/2022.

⁴⁵ Влада Републике Србије, Србија, Северна Македонија и Албанија потписале три документа за бољу регионалну сарадњу, <https://www.srbija.gov.rs/vest/565375/srbija-severna-makedonija-i-albanija-potpisale-tri-dokumenta-zabolju-regionalnu-saradnju.php>, 15/1/2022.

⁴⁶ Government of the Republic of North Macedonia, *Joint statement of the leaders of 'Open Balkan'*, <https://vlada.mk/node/26063?ln=en-gb>, 15/1/2022.

⁴⁷ Радио Слободна Европа, *Ескобар: Отворени Балкан неће успети ако ту није свих шест држава*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/31577227.html>, 15/1/2022.

⁴⁸ Радио Слободна Европа, *Рама, Вучић и Заев у Тирани постигли договор о заједничком тржишту рада*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/open-balkan-sastanak-tirana/31618931.html>, 15/1/2022.

нови споразуми о радним дозволама, интегрисаним системима електронских услуга, као и четири споразума из области ветерине и фитосанитарне инспекције.⁴⁹ Ипак, сенку на овај састанак бацили су протести које је дан раније организовао бивши председник и премијер Албаније, Сали Бериша (*Sali Berisha*), како је он навео „против пројекта који има за циљ успостављање српске хегемоније у региону“.⁵⁰

С друге стране, подршка за иницијативу „Отворени Балкан“ стигла је од Европског комесара за суседство и преговоре о проширењу, Оливера Вархељија (*Olivér Várhelji*), који је у свом обраћању истакао да је свака регионална сарадња заснована на правилима и вредностима ЕУ добродошла и корисна за све, те је том приликом позвао и остале актере са Западног Балкана да се придруже овој иницијативи.⁵¹ Ипак, упркос обавези да заступа ставове Европске комисије у целини, није реткост да поменути комесар иступи и са својим личном ставом који не представља нужно позицију Комисије, те стога и значај овако изражене подршке треба узети с дозом резерве.

Иако „Отворени Балкан“ за сада не представља концептуално виши ниво економске интеграције него што је то ЦЕФТА 2006, потпуно уклањање граничних контрола између Србије, Северне Македоније и Албаније,⁵² које би последично могло да води и до успостављања царинске уније, представљало би темељно реформисање постојећих трговинских односа у региону и стварање „Западног Балкана у више брзина“. Иако би овако структурисан „Отворени Балкан“ могао да приступи јединственом тржишту Европске уније и постане део Европског економског простора, у овом тренутку, како неки аутори то добро примећују, ова иницијатива оставља њене државе учеснице у потпуно недефинисаном статусу у односу на организацију којој оне номинално желе да приступе.⁵³ Стога

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Радио Слободна Европа, *Протести у Тирани због доласка Вучића*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tirana-protesti-vu%C4%8Di%C4%87-otvoreni-balkan/31618133.html>, 15/1/2022.

⁵¹ Н1, *Вархељи: Свака сарадња заснована на вредностима ЕУ добродошла и корисна*, <https://rs.n1info.com/vesti/varhelji-svaka-saradnja-zasnovana-na-vrednostima-eu-dobrodosla-i-korisna/>, 15/1/2022.

⁵² Euronews, *In 2023 there will be no borders between our countries, Vucic says*, <https://euronews.al/en/balkans/2021/07/29/in-2023-there-will-be-no-borders-between-our-countries-vucic-says/>, 15/1/2022.

⁵³ Zuhall Karakoç Dora & Jurica Botić, “The Mini Schengen Initiative in the Western Balkans as a new buffer zone”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2021, p. 17.

постоји опасност да Западни Балкан остане зона дисконтинуитета унутар европског геополитичког простора, а „Отворени Балкан” постане чекаоница за чланство у Европској унији.⁵⁴ Ипак, с обзиром на то да Србија већ пуних осам година без значајних помака преговора о чланству, а да Северна Македонија и Албанија још увек нису ни отвориле приступне преговоре, сасвим је разумљива потреба ових држава да интензивирају међусобне економске односе у ситуацији када је чланство у ЕУ објективно далеко.

Заједничко регионално тржиште – будућност економских односа на Западном Балкану

У години пандемије вируса корона, када је пројекат „Мали Шенген” застао са развојем, на самиту Берлинског процеса у Софији, 10. новембра 2020, појавила се нова иницијатива економске интеграције на Западном Балкану. На самиту у Софији лидери западнобалканске шесторке усвојили су политичку декларацију у којој су изразили посвећеност европским интеграцијама и регионалној сарадњи, али и донели свеобухватан Акциони план за успостављање Заједничког регионалног тржишта до 2024. године.⁵⁵ Акциони план покрива четири области (регионално трговинско, инвестиционо, дигитално и индустријско и иновационо подручје), а у свакој од њих предвиђен је детаљан сет мера које треба предузети како би Заједничко регионално тржиште заиста било и остварено.⁵⁶

Када је слободан проток робе у питању, Заједничко регионално тржиште (ЗРТ) предвиђа мере врло сличне онима договореним у оквиру „Малог Шенгена”, тј. „Отвореног Балкана”, али док се „Отворени Балкан” практично и не бави питањем слободног пружања услуга и тек површно говори о инвестицијама, ЗРТ тежи да омогући пружање услуга у региону без обавезног оснивања и одобрења, те успостави регионални инвестициони простор у којем би инвестиционе политике држава биле у потпуности усклађене са

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Common Regional Market, *A catalyst for deeper regional economic integration and a stepping stone towards EU Single Market*, <https://www.wb6cif.eu/wp-content/uploads/2020/11/Final.-CRM-2021-2024-AP.pdf>, 15/1/2022.

⁵⁶ Ibid.

тековинама ЕУ.⁵⁷ Акциони план за ЗРТ је такође амбициознији и када су области дигитализације и иновација у питању.⁵⁸ Ипак, област у којој „Отворени Балкан” иде корак изнад Заједничког регионалног тржишта и у њега уноси додатну вредност, пре свега се тиче мобилности радне снаге. Наиме, док ЗРТ укида неопходност издавања радних дозвола за трансфер радника унутар компанија, „Отворени Балкан” би требало да омогући грађанима држава учесница да буду запослени у свакој од тих држава, са радном дозволом коју је издала било која од њих.⁵⁹

Када се све чињенице узму у обзир, пројекат „Отворени Балкан” заиста у одређеним доменима може представљати надградњу и допуну Заједничког регионалног тржишта, а такође је похвално што је ова иницијатива у великој мери изворно балканска и тиме у складу са концептом тзв. регионалног власништва (*regional ownership*). Ипак, налази истраживања указују да будућност економских односа у региону ипак почива на Заједничком регионалном тржишту. Чињеница да иза овог пројекта стоје најмоћније државе чланице ЕУ, да је Европска комисија припремила позамашан Економски и инвестициони план као финансијску потпору овом пројекту, као и да је у њега укључено свих шест актера из региона, наводи на закључак да је будућност Западног Балкана у Заједничком регионалном тржишту. Што се тиче „Отвореног Балкана”, његова будућност у великој мери може зависити од воље Европске уније и САД да подрже Србију, Северну Македонију и Албанију у њиховој намери да интензивирају своју економску сарадњу. Иако су из Вашингтона стизали позитивни сигнали према „Отвореном Балкану”, мада и позиви да он мора укључити и остале западнобалканске актере, ЕУ је, како примећују Ђукановић и Крстић, настојала да преко Берлинског процеса оствари *de facto* контролу над овим пројектом,⁶⁰ а Заједничко регионално тржиште представља управо то.

⁵⁷ Balkans Policy Research Group, *Регионална сарадња на Западном Балкану: Компаративна анализа Регионалног економског подручја, Мини-Шенгена и Заједничког регионалног тржишта*, op. cit., стр. 27–32.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Драган Ђукановић и Милан Крстић, „Регионална сарадња на Западном Балкану – дугорочно чекање на чланство у Европској унији и/или ‘Балканска унија’”, *Српска политичка мисао*, Vol. 71, No. 1, 2021, стр. 9–26.

Закључна разматрања

Либерализација трговине, краће задржавање на граничним прелазима и кретање људи само уз употребу личне карте, свакако би могле имати позитивне економске ефекте на многе секторе, утицати на развој туризма у региону, а последично и на смањења етничке дистанце између људи на овом простору. Ово је у складу и са теоријом либералног мира, према којој слободна трговина и економска међузависност повољно утичу на политичке односе и смањују могућност избијања сукоба.⁶¹ Ипак, постоје аутори који тврде супротно, односно сматрају да би заједничко тржиште на Западном Балкану могло произвести ефекат повезивања предузећа на етничком нивоу, што би додатно продубило политички јаз у региону.⁶² Чак и да продубљивање економске сарадње кроз ове иницијативе доведе до ситуације у којој све стране профитирају, реалисти указују на опасност упадања у замку тзв. релативних добитака, уколико би једна страна добијала несразмерно више од других. У ситуацији у којој би Србија, као највећа економија региона која из године у годину бележи све већи суфицит у трговини са земљама ЦЕФТА 2006,⁶³ кроз нове видове економске интеграције почела да остварује значајно већу економску добит од својих партнера, то би се могло негативно одразити на политичке односе у региону. Кроз ову призму треба разумети страхове исказане и на протесту у Тирани да „Отворени Балкан” води успостављању „српске хегемоније у региону”, као и одбијање Приштине да се придружи овом пројекту, тврдећи да он води стварању „четврте Југославије” и да представља опасност по регион.⁶⁴ Да напети политички односи могу представљати баријеру економским

⁶¹ Погледати: Филип Ејдус, „Домети и ограничења либералних теорија међународне безбедности”, у: Дејан Јовић (ур.), *Либералне теорије међународних односа*, Политичке анализе, Загреб, 2014, стр. 271–285.

⁶² Will Bartlett, “Regional integration and free-trade agreements in the Balkans: Opportunities, obstacles and policy issues”, *Economic Change and Restructuring*, Vol. 42, No. 1, 2009, p. 44.

⁶³ Предраг Бјелић и Радмила Драгутиновић Митровић, *Унапређење позиције Србије у оквиру ЦЕФТА 2006*, ФРЕН – Фондација за развој економске науке, Београд, 2018, стр. 24–30.

⁶⁴ РТС, Курти: Намера Србије са “мини Шенгеном” је четврта Југославија, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3849832/kurti-mini-sengen-cetvrta-jugoslavija-opasnost.html>, 15/1/2022.

интеграцијама Западног Балкана, примећују и одређени страни аутори који констатују да државе региона једна другу посматрају много више кроз призму конкурената, него искрених партнера.⁶⁵

С друге стране, сваки вид продубљивања економске сарадње на Западном Балкану може имати значајног утицаја и на унапређење политичких односа у региону. Изнете чињенице, детаљи и објашњења три економске иницијативе покренуте на Западном Балкану у последњих пет година, наводе на закључак да ниједна од њих није покренута са амбицијом замене чланства у Европској унији, које остаје спољнополитички приоритет свих држава региона. Свака од ових иницијатива базирана је на вредностима и начелима Уније, па самим тим и компатибилна са процесом приступања ЕУ. У својим циљевима достизања четири слободе Европске уније на Западном Балкану (слободног кретања људи, робе, услуга и капитала), ове иницијативе представљају најбољи начин за припрему држава за чланство, базирано на искуствима Бенелукса, Нордијске сарадње и сл., али и делом препознају геополитичку реалност да проширење Уније на Западни Балкан, у овом тренутку, није извесно.

Чињеница да је „Отворени Балкан“, и поред свих позива осталим западнобалканским актерима да се прикључе, остао ограничен на само три државе, те да је у великој мери ускраћен подршке Брисела, Берлина и Париза док је Вашингтон такође резервисан, указује да Заједничко регионално тржиште представља ипак перспективнију опцију. То никако не значи да „Отворени Балкан“ у потпуности губи свој смисао. Напротив, уколико би он могао да представља надградњу која би унела додатну вредност у Акциони план потписан у Софији, под окриљем инклузивног Заједничког регионалног тржишта афирмисале би се авангардне државе чланице које би додатно продубиле своје односе. Оваквом диференцираном интеграцијом био би створен „Западни Балкан у више брзина“, по угледу на сличан модел који већ постоји у Европској унији. Показивањем да су у стању да у пракси примењују правила која важе на јединственом тржишту ЕУ, државе Западног Балкана временом би могле да буду интегрисане и у одређене јавне политике Уније, што би водило њиховој постепеној секторској

⁶⁵ Bettina Jones, Reyhan Suleyman and Leona Mileva, "Further Trade Integration in the Regional Economic Area of the Western Balkans: Steps Toward EU Enlargement", *AICEI Proceedings*, Vol. 13, No. 1, 2018, pp. 187–198.

интеграцији у ЕУ,⁶⁶ све док се не стекну услови за ступање у пуноправно чланство. Економска интеграција региона, која би водила и његовој политичкој стабилизацији, могла би имати позитивног утицаја на тренутни недостатак воље ЕУ за проширењем, односно на превазилажење њених страхова од потенцијалног „увоза политичке нестабилности и неизвесности“.⁶⁷

Библиографија

- Balkans Policy Research Group, *Регионална сарадња на Западном Балкану: Компаративна анализа Регионалног економског подручја, Мине-Шенгена и Заједничког регионалног тржишта*, 2021, https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/02/Regionalna-saradnja-na-Zapadnom-Balkanu_KOMPARATIVNA-ANALIZA-REGIONALNOG-EKONOMSKOG-PODRU%C4%8CJA-%E2%80%99EMINI-%C5%A0ENGENA%E2%80%99C-I-ZAJEDNI%C4%8CKOG-REGIONALNOG-TR%C5%BDI%C5%A0TA_WEB-1.pdf, 15/1/2022.
- Bartlett, Will, "Regional integration and free-trade agreements in the Balkans: Opportunities, obstacles and policy issues", *Economic Change and Restructuring*, Vol 42, No. 1, 2009.
- Common Regional Market, *A catalyst for deeper regional economic integration and a stepping stone towards EU Single Market*, <https://www.wb6cif.eu/wp-content/uploads/2020/11/Final.-CRM-2021-2024-AP.pdf>, 15/1/2022.
- Euronews, *In 2023 there will be no borders between our countries, Vucic says*, <https://euronews.al/en/balkans/2021/07/29/in-2023-there-will-be-no-borders-between-our-countries-vucic-says/>, 15/1/2022.
- European Commission, *Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0057>, 15/1/2022.

⁶⁶ Ово је наговестила и Европска комисија у ревидираној методологији вођења приступних преговора. Извор: European Commission, *Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0057>, 15/1/2022.

⁶⁷ Miloš Petrović, "EU Integration Process of Serbia: A Vicious Circle of High Policy", *The Review of International Affairs*, Vol. LXX, No. 1175, 2019, pp. 23–48.

European Western Balkans, Вучић, Рама и Заев одржали састанак о 'Малом Шенгену', <https://europeanwesternbalkans.rs/vucic-rama-zaev-odrzali-sastanak-o-malom-sengenu/>, 15/1/2022.

German Cooperation, *Guidelines on unified implementation of Full cumulation and Duty Drawback among CEFTA Parties*, https://www.giz.de/en/downloads_els/ORF%20Foreign%20Trade%20%E2%80%93%20Guidelines%20on%20unified%20implementation%20of%20Full%20cumulation%20and%20Duty%20Drawback%20among%20CEFTA%20Parties.pdf, 15/1/2022.

Government of the Republic of North Macedonia, *Joint statement of the leaders of 'Open Balkan'*, <https://vlada.mk/node/26063?ln=en-gb>, 15/1/2022.

Jones, Betina, Reyhan, Suleyman & Leona, Mileva, "Further Trade Integration in the Regional Economic Area of the Western Balkans: Steps Toward EU Enlargement", *AICEI Proceedings*, Vol. 13, No. 1, 2018.

Karakoç, Dora, Zuhail & Botić, Jurica, "The Mini Schengen Initiative in the Western Balkans as a new buffer zone", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2021.

Petrović, Miloš, "EU Integration Process of Serbia: A Vicious Circle of High Policy", *The Review of International Affairs*, Vol. LXX, No. 1175, 2019.

Qorraj, Gazmend, "Towards European Union or Regional Economic Area: Western Balkans at Crossroads", *Our Economy*, Vol. 64, No. 1, 2018.

U.S. Embassy & Consulates in Germany, *Statement on Western Balkans Mini-Schengen*, <https://de.usembassy.gov/statement-on-western-balkans-mini-schengen-2/>, 15/1/2022.

Бјелић, Предраг и Драгутиновић Митровић, Радмила, *Унапређење позиције Србије у оквиру ЦЕФТА 2006*, ФРЕН – Фондација за развој економске науке, Београд, 2018.

Бјелић, Предраг, „Правила о пореклу робе као нова граница спољнотрговинске либерализације”, *Ревизија Копаоничке школе природног права*, Vol. I, No. 1, 2019.

Бјелић, Предраг, *Међународна трговина*, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2011.

Влада Републике Србије, *Србија, Северна Македонија и Албанија потписале три документа за бољу регионалну сарадњу*, <https://www.srbija.gov.rs/vest/565375/srbija-severna-makedonija->

- i-albanija-potpisale-tri-dokumenta-za-bolju-regionalnu-saradnju.php, 15/1/2022.
- Дојче Веле, *Париз блокирао Северну Македонију и Албанију*, https://www.dw.com/sr/pariz-blokirao-albaniju-i-severnu-makedoniju/a-50851972?maca=ser-serbian_all-2277-rdf, 15/1/2022.
- Букановић, Драган и Дашић, Марко, „Моделирање регионалне сарадње на Балкану након 1999. године: европска искуства и њихова примена”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXIII, No. 4, 2021.
- Букановић, Драган и Ђорђевић, Бранислав, „‘Мали Шенген’ – концепт, имплементација и контроверзе”, *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, No. 3, 2020.
- Букановић, Драган и Крстић, Милан, „Регионална сарадња на Западном Балкану – дугорочно чекање на чланство у Европској унији и/или ‘Балканска унија’”, *Српска политичка мисао*, Vol. 71, No. 1, 2021.
- Ејдус, Филип, „Домети и ограничења либералних теорија међународне безбедности” у: Дејан Јовић (ур.), *Либералне теорије међународних односа*, Политичке анализе, Загреб, 2014.
- ЕУ у Србији, *Завршна декларација Самита о Западном Балкану 2017*, <https://europa.rs/zavrsna-deklaracija-samita-o-zapadnom-balkanu-2017/>, 15/1/2022.
- ЕУ у Србији, *Заједничко саопштење са састанка премијера Западног Балкана*, <https://europa.rs/zajednicko-saopstenje-sa-sastanka-premijera-zapadnog-balkana/>, 15/1/2022.
- Зиројевић Фатић, Мина, Јелисавац Трошић, Сања, и Гајић, Дејан, „Регионалне интеграције на простору ЈИЕ са посебним освртом на ЦЕФТА споразум”, у: Маријана Дукић Мијатовић (ур.), *Савремене тенденције у развоју правних система држава у региону*, Универзитет Привредна академија Нови Сад – Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2012.
- Лопандић, Душко и Кроња, Јасминка, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
- Минић, Јелица, „Регионални механизми у процесу проширења ЕУ на Западни Балкан”, *Спољнополитичке свеске*, бр. 1, 2019.
- Мишчевић, Тања, *Придруживање Европској унији*, Службени гласник, Београд, 2009.

Н1, Вархели: Свака сарадња заснована на вредностима ЕУ добродошла и корисна, <https://rs.n1info.com/vesti/varhelji-svaka-saradnja-zasnovana-na-vrednostima-eu-dobrodosla-i-korisna/>, 15/1/2022.

Поповчић-Аврић, Снежана и Видас-Бубања, Маријана, *Међународна економија*, Завод за уџбенике и ФЕФА, Београд, 2009.

Радио Слободна Европа, Вучић, Заев и Рама потписали декларацију о слободном протоку робе и људи, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, Ескобар: Отворени Балкан неће успети ако ту није свих шест држава, <https://www.slobodnaevropa.org/a/31577227.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, 'Мали Шенген' за Црну Гору 'трошење енергије', <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-procjenjuje-rizik-od-malog-%C5%A1engena-/30264704.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, 'Мини-Шенген променио име у 'Open Balkan', <https://www.slobodnaevropa.org/a/skoplje-balkan-mini-sengen/31383711.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, Протести у Тирани због доласка Вучића, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tirana-protesti-vu%C4%8Di%C4%87-otvoreni-balkan/31618133.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, Рама, Вучић и Заев у Тирани постигли договор о заједничком тржишту рада, <https://www.slobodnaevropa.org/a/open-balkan-sastanak-tirana/31618931.html>, 15/1/2022.

Радио Слободна Европа, Са Охрида позив свима да се прикључе 'Малом Шенгену', <https://www.slobodnaevropa.org/a/rama-zaev-vucic-ohrid-mini-sengen/30262681.html>, 15/1/2022.

Рапаић, Стеван, „'Мали Шенген' као могућност нове регионалне економске интеграције", *Међународни проблеми*, Vol. LXXII, бр. 3, 2020.

Рапаић, Стеван, *Економски интерплеј – економски аспект повезаности земаља Западног Балкана: Мали Шенген као могући вид нове регионалне интеграције*, Центар за примењене европске студије. <http://media1.wbinterplay.cpes.org.rs/2020/12/Stevan-Rapaic-Ekonomski-interplej.pdf>, 15/1/2022.

РТС, Курти: Намера Србије са "мини Шенгеном" је четврта Југославија, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3849832/kurti-mini-sengen-cetvrta-jugoslavija-opasnost.html>, 15/1/2022.

PTC, Укинут роминг на Западном Балкану, ниже цене у Грчкој,
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4426860/ukinut-roming-zapadni-balkan.html>, 15/1/2022.

**ECONOMIC INTEGRATION IN THE WESTERN BALKANS
- PREPARATION FOR EU MEMBERSHIP OR REPLACEMENT
FOR MEMBERSHIP?**

ABSTRACT

This paper aims to analyse economic initiatives launched in the Western Balkans. The CEFTA 2006 Agreement, as the only trade initiative established on a stable and contractual basis, represents the core of regional trade relations. On the other hand, the CEFTA has numerous flaws and operational problems, which will be examined further. The author further reviews the development, challenges, and perspectives of other economic and trade arrangements, like those initiated within the Berlin Process (the Regional Economic Area and Common Regional Market), as well as by the Western Balkans leaders themselves ("Mini Schengen"/"Open Balkan"). The main research question addressed in this paper is whether the aforementioned regional initiatives are compatible with the EU accession processes of these countries. The author's central thesis is that none of these initiatives were created to replace EU membership. Membership remains the primary foreign policy goal of all Western Balkans actors, and each of them could help the region prepare for the challenges of participating in the EU internal market. Moreover, they could be seen as an incentive to implement key reforms as part of the EU accession process.

Keywords: Western Balkans, European Union, CEFTA, Berlin Process, Regional Economic Area, Common Regional Market, Mini Schengen, Open Balkan, regional initiative, accession process, membership.